

Türkmenistanyň Adalat ministrliگی
tarapyndan 2012-nji ýylyň 6-njy
martynda 633 san bilen bellige
alyndy

Türkmenistanyň Maliýe ministriniň
2012-nji ýylyň 8-nji fewralyndaky
№ 12-Ö buýrugy bilen tassyklandy

Täjirçilik kärhanalary üçin maliýe hasabatlylygynyň milli standarty 8

„ESASY SERIŞDELER“

(Türkmenistanyň Maliýe ministriniň 2014-nji ýylyň 19-njy martynda çykaran 34-Ö belgili buýrugy bilen tassyklanylýan we Türkmenistanyň Adalat ministrliگی tarapyndan 2014-nji ýylyň 2-nji aprelinde 748 san bilen bellige alnan üýtgetmeleri we goşmaçalary hasaba almak bilen)

Mazmuny	Bölämleriň №
Umumy düzgünler.....	1-3
Kesgitlemeler.....	4
Ilkibaşda ykrar etmek.. ..	5-21
Ykrar edilenden soň baha bermek.....	22-37
Ulanýş tutumy.....	38-51
Ykrar etmegi bes etmek	52-56
Maglumaty açmak	57-60
Güýje girýän senesi	61

UMUMY DÜZGÜNLER

1. "Esasy serişdeler" maliýe hasabatlylygynyň milli standartynyň maksady esasy serişdeleri hasaba almagyň tertibini maliýe hasabatyndan peýdalanyjylar kärhananyň esasy serişdelere goýan maýa goýumlary we şular ýaly maýa goýumlaryndaky üýtgemeler barada maglumat alyp bilerler ýaly görnüşde kesgitlemekden ybaratdyr.

2. Şu standart esasy serişdeleri hasaba almak üçin, şeýle hem gurulýan ýa-da geljekde maýa goýum emlägi hökmünde peýdalanmak üçin ulanmaga bermäge taýýarlanylýan, ýöne heniz "maýa goýum emlägi" kesgitlemesine laýyk gelmeýän düýpli goýumlary hasaba almak üçin ulanylýar. Desganyň gurluşygy tamamlanandan ýa-da özleşdirilenden soň düýpli goýumlar "Maýa goýum emlägi" milli standartyna laýyklykda maýa goýum emlägine öwrülýär.

3. Şu standart aşakdakylar babatynda ulanylmaýar:

a) "Ýerlemek üçin niýetlenen uzak möhletli aktiwler" milli standartyna laýyklykda ýerlemek üçin niýetlenen hökmünde kesgitlenilýän esasy serişdeler;

b) "Oba hojalyk" milli standartyna laýyklykda oba hojalyk işi bilen baglanyşykly biologik aktiwler;

ç) "Gazylyp alynýan peýdaly magdanlaryň ätiýaçlyklaryny gözlemek we bahalandyrmak" milli standartyna laýyklykda gözlemek we baha bermek bilen baglanyşykly aktiwleri ykrar etmek we olara baha bermek;

d) ýerasty baýlyklaryň we nebit, tebigy gaz we şoňa meňzeş gaýtadan döremeyän serişdeler ýaly gazylyp alynýan peýdaly magdanlaryň ätiýaçlyklaryndan peýdalanmak hukuklary.

Şeýle-de bolsa, şu standart b)-d) kiçi bölümlerinde beýan edilen aktiwleri işlemek ýa-da ulanmak üçin peýdalanylýan esasy serişdeler babatynda ulanylýar.

KESGITLEMELER

4. Şu standartda aşakdaky adalgalar ulanylýar:

Esasy serişdeler - bu:

a) harytlary öndürmegiň ýa-da i bermegiň we hyzmatlary etmegiň barşynda, kärendä berlende ýa-da dolandyryş maksatlarynda peýdalanmak üçin niýetlenen;

b) bir ýyldan köp döwrüň dowamynda ulanylmagy göz önünde tutulýan;

ç) döwlet täjirçilik kärhanasy üçin olaryň gymmatynyň iň az möçberi Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen möçberden az bolmadyk maddy aktiwlerdir.

Balans gymmaty - bu toplanan ulanyş tutumy we gymmaty gaçmakdan toplanan ýitgiler aýrylandan soň aktiwiniň hasabatda ykrar edilýän gymmatydyr.

Özüne düşýän gymmaty - aktiwiniň satyn alnan pursatynda ýa-da onuň gurulýan wagtynda tölenen pul serişdeleriniň ýa-da pul serişdeleriniň ekwiwalentleriniň pul möçberi ýa-da aktiwini satyn almak maksady bilen berlen başga bir öwezlik töleginiň adalatly gymmaty ýa-da, muny ulanyp bolýan ýagdaýynda, maliýe hasabatlylygynyň milli standartlarynyň anyk talaplaryna laýyklykda şunuň ýaly aktiw ilki başda ykrar edilen wagtynda görkezilen pul möçberi.

Ulanýş tutumy hasaplanylýan ululyk - aktiwiniň hakyky gymmaty ýa-da onuň galyndy gymmatyny aýyrmak bilen hakyky gymmatyny çalyşýan başga bir pul möçberi.

Adalatly gymmat - gowy habarly, şunuň ýaly amaly geçirmek isleýän garaşsyz taraplaryň arasynda geleşikler geçirilende aktiwini çalşyp bolýan ýa-da borçnama boýunça hasaplaşyklary geçirip bolýan pul möçberi.

Öwezi dolunýan gymmat - şu iki möçberiniň ulusy, ýagny, ýerlemek üçin çykdaýlary aýyrmak bilen, aktiwiniň adalatly gymmatynyň ýa-da ony peýdalanmakdan alynýan gymmatyň.

Aktiwiniň ýatyryş (galyndy) gymmaty - eger aktiw peýdaly ulanylýan möhletiniň ahyryna ýeten we peýdaly ulanylýan möhletiniň ahyry üçin häsiýetli bolan ýagdaýa baran bolsa, kärhananyň ony çykyp gitmek üçin harajatlary aýyrmak bilen, aktiwiniň çykyp giden häzirki pursatynda alyp biljek hasaplama pul möçberidir.

Gymmaty gaçmakdan ýitgiler - aktiwiniň balans gymmatynyň onuň öwezi dolunýan gymmatyndan ýokary gelyän pul möçberi.

Esasy serişdeleriň ulanyş tutumy - aktiwiniň peýdaly ulanylýan möhletiniň dowamynda onuň gymmatynyň yzygiderli paýlanylmagy.

Peýdaly ulanylýan möhleti - bu:

a) belli bir döwür aralygy bolup, aktiwiniň onuň dowamynda kärhana tarapyndan peýdalanylmagyna garaşylýar; ýa-da

b) kärhananyň aktiwini peýdalanmaktan almagyna garaşylýan önümiň birlikleriniň ýa-da şoňa meňzeş birlikleriň mukdary.

ILKIBAŞDA YKRAR ETMEK

5. Esasy serişdeleriň obýektiniň özüne düşýän gymmaty diňe aşakdaky ýagdaýlarda aktiw hökmünde ykrar edilmäge degişlidir, eger-de:

a) kärhananyň geljekde şu obýekt bilen baglanyşykly ykdysady peýda almak ähtimallygy bar bolsa;

b) şu obýektiň özüne düşýän gymmatyny ygtybarly ölçäp bolýan bolsa.

6. Iri ätiýaçlyk şaýlary we ätiýaçlyk gorunda duran enjamlar, kärhana olary bir ýyldan köp ulanmagy maksat edinýän bolsa, esasy serişdeler hökmünde topara bölünýär. Edil şonuň ýaly, eger ätiýaçlyk şaýlaryny we hyzmat etmekde ulanylýan enjamlary diňe esasy serişdeleriň obýektlerini ulanmak bilen baglanyşykly peýdalanyp bolýan ýagdaýynda, olar esasy serişdeler hökmünde hasaba alynýar.

7. Esasy serişdeleriň käbir obýektleriniň bölekleri belli bir wagt geçenden soň çalşylmagyny talap edip biler. Eger subýekt esasy serişdeleriň obýektiniň bölekleriniň çalşylmagy geljekki ykdysady peýdalaryň gelmegini artdyrar diýip garaşýan bolsa, onda şunuň ýaly çalyşmagyň gymmaty bölegi çalyşmak üçin harajatlaryň ykrar edilen pursatynda obýektiň balans gymmatyna goşulmalydyr. Şeýle ýagdaýda çalşylýan şaýlaryň balans gymmatyny şu standartyň düzgünlerine laýyklykda ykrar etmek bes edilýär.

8. Obýektiň bölekleriniň çalşylýandygyna ýa-da çalşylmaýandygyna garamazdan, ýetmezçiligiň bardygy babatynda yzygiderli, düýpli tehniki barlaglaryň geçirilmegi esasy serişdeleriň obýektlerini ulanmagy dowam etdirmegiň şerti bolup biler. Her gezekki düýpli tehniki barlaglar geçirilende onuň gymmaty, ykrar etme ölçegleri berjaý edilen şertlerinde, esasy serişdeleriň degişli obýektiniň balans gymmatynda çalyşma hökmünde ykrar edilýär. Ondan öňki tehniki barlagy geçirmek üçin harajatlaryň balans gymmatynyň galan bölegini (ätiýaçlyk şaýlardan tapawutlylykda) ykrar etmek bes edilýär. Bu ondan öňki tehniki barlagy geçirmek üçin harajatlaryň obýekti satyn almak ýa-da gurmak boýunça amalyň netijesinde tapawutlandyrylandygyna garamazdan geçirilýär. Zerur bolan halatynda geljekde şunuň ýaly tehniki barlagy geçirmek üçin harajatlaryň hasaplama bahasy obýektiň satyn alnan ýa-da gurlan pursatynda tehniki barlag üçin harajatlaryň bar bolan böleginiň gymmatynyň nähili bolandygynyň görkezijisi hökmünde peýdalanylyp bilner.

9. Ýer we jaýlar bölünip aýrylýan aktiwler bolup durýar we eger olar bilelikde satyn alynýan hem bolsa, aýratynlykda hasaba alynýar.

10. Kärhana esasy serişdeleriň obýektiniň balans gymmatynda obýekte gündelik tehniki hyzmat etmek üçin harajatlary ykrar etmeyär. Bu harajatlar olaryň ýüze çykyşyna görä çykdaýlaryň düzüminde ykrar edilýär. Gündelik

tehniki hyzmat etmek üçin harajatlar, esasan, zähmet hakyny tölemek we sarp edilýän materiallary satyn almak üçin harajatlardan ybarat bolýar, şeýle hem ownuk toplaýyş şaýlaryny satyn almak üçin harajatlary öz içine alyp biler. Bu harajatlaryň maksady esasy serişdeleriň obýektlerini "abatlamak we olara tehniki taýdan hyzmat etmek" görnüşde beýan edilýär.

11. Esasy serişdeleriň obýekti ilki başda ykrar edilende subýekt bu obýekte onuň hakyky özüne düşýän gymmaty boýunça baha bermelidir.

12. Esasy serişdeleriň obýektiniň özüne düşýän gymmaty şulary öz içine alýar:

a) söwda ýeňilliklerini we öwezini dolmalary aýyrmak bilen, satyn alnan bahasyny, import üçin paçlary we satyn almak üçin öwezi dolunmaýan salgytlary;

b) aktiwi bellenen ýere getirmek we kärhanyň ýolbaşçylygy tarapyndan kesgitlenen maksady boýunça peýdalanmaga ýaramly ýagdaýa getirmek üçin islendik göni harajatlar;

ç) kärhananyň bu obýekt satyn alnanda ýa-da ony belli bir döwrüň dowamynda haryt-maddy gymmatlyklary döretmek bilen bagly bolmadyk maksatlarda peýdalanmaga netijesinde olar babatynda öz üstüne borçnama alan ýagdaýynda, esasy serişdeleriň obýektlerini sökmek we aýyrmak hem-de ony duran ýerinde dikeltmek üçin harajatlaryň ilki başky bahasyny.

13. Aşakdakylar şular ýaly göni harajatlaryň mysaly bolup durýar:

a) esasy serişdeleriň obýektlerini döretmegiň ýa-da satyn almagyň netijesinde gönüden-göni ýüze çykýan, işgärlere hak-heşdek tölemek üçin harajatlar;

b) çäkleri taýýarlamak üçin harajatlar;

ç) ilki başda getirmek we ýüklemek-düşürmek işleri üçin harajatlar;

d) oturtmak we gurnamak üçin harajatlar;

e) aktiwi bellenen ýerine getirmegiň we ony iş ýagdaýyna getirmegiň barşynda öndürilen önümleri (mysal üçin, enjam barlananda alnan nusgalary) ýerlemekden arassa gelip gowşan serişdeleri aýyrmak bilen, aktiwiň dogry işleýändigini barlamak üçin harajatlar; we

ä) hünärli hyzmatlaryň edilendigi üçin tölegler.

14. Aşakdakylar esasy serişdeleriň obýektleriniň gymmatyna degişli bolmadyk harajatlaryň mysallary bolup durýar:

a) täze önümçilik toplumyny açmak üçin harajatlar;

b) täze önümleri ýa-da hyzmatlary ornaşdyrmak bilen baglanyşykly harajatlar (mahabat ediş ýa-da önümleri ýaýratmak boýunça çäreleri geçirmek üçin harajatlary goşmak bilen);

ç) täze ýerde ýa-da müşderileriň täze toparlary bilen täjirçilik işini alyp barmak bilen baglanyşykly harajatlar (işgärleri okatmak üçin harajatlary goşmak bilen);

d) dolandyryş we gaýry umumy goşmaça çykdaýylar.

15. Esasy serişdeleriň obýektiniň balans gymmatynda harajatlary ykrar etmek şunuň ýaly obýekt zerur bolan ýerine getirilen mahalynda we onuň kärhananyň ýolbaşçylygynyň maksatlaryna laýyklykda hereket etmegini üpjün

edýän ýagdaýa getirilen wagtynda bes edilýär. Şeýlelikde, obýekt peýdalanylanda ýa-da ondan-oňa geçirilende çekilen harajatlar bu obýektiň balans gymmatyna goşulmaýar. Mysal üçin, şu harajatlar esasy serişdeleriň obýektiniň balans gymmatyna goşulmaýar:

a) ýolbaşçylygyň maksatlaryna laýyklykda hereket etmäge ukyply obýektiň ulanylmaga berilmedik ýa-da doly güýjünde işlemeýän döwrüniň dowamynda çekilen harajatlar;

b) amallar bilen bagly ilkibaşky ýitgiler: mysal üçin, bu obýektiň kömegi bilen öndürilýän önüme bolan islegi emele getirmegiň barşynda ýüze çykýan amallar bilen bagly ýitgiler;

ç) kärhanany bölekleyin ýa-da dolulygyna başga ýere göçürmek ýa-da onuň işini üýtgedip guramak üçin harajatlar.

16. Käbir amallar esasy serişdeleriň obýektini gurmak ýa-da özleşdirmek bilen bagly amala aşyrylýar, ýöne bu obýekti gerek ýerine alyp gitmek we onuň ýolbaşçylygyň maksatlaryna laýyklykda hereket etmegini üpjün edýän ýagdaýa getirmek üçin zerur bolup durmaýar. Bu goşmaça amallar gurluşyk we özleşdirmek boýunça işler başlanmazdan öň ýa-da işleriň geçirilýän wagtynda amala aşyrylyp bilner. Şunuň ýaly amallar boýunça girdejiler we olara degişli çykdajylar peýda ýa-da ýitgi hökmünde ykrar edilýär we degişli girdeji we çykdajy maddalarynyň düzümine goşulýar.

17. Kärhananyň öz güýji bilen döredilen aktiwiniň özüne düşýän gymmaty satyn alynýan obýektiň özüne düşýän gymmatynyň kesgitlenilýän ýörelgeleriniň esasynda kesgitlenýär. Eger kärhana şuna meňzeş aktiwleri adaty täjirçilik işiniň barşynda ýerlemek üçin öndürýän bolsa, onda şunuň ýaly aktiwiniň özüne düşýän gymmaty adaty, "Ätiýaçlyklar" milli standartyna laýyklykda, ýerlemek üçin aktiw öndürmegiň gymmatyna laýyk gelýär. Degişlilikde, şunuň ýaly özüne düşýän gymmat kesgitlenende içerki girdejiler aýrylýar. Edil şunuň ýaly, aktiwiniň özüne düşýän gymmatyna çig malyň we beýleki serişdeleriň ölçegden artyk sarp edilmegi, öz güýçleri bilen aktiw döredilende çekilen zähmet we beýleki harajatlar goşulmaýar.

18. Esasy serişdeleriň obýektiniň pul serişdeleriniň ekwiwalentindäki ykrar edilen senesindäki ýagdaýa görä bahasy onuň özüne düşýän gymmaty bolup durýar. Eger töleg karzlaşdyrmagyň adaty şertleriniň çäginde çykýan möhlete gaýra goýlan bolsa, onda pul serişdeleriniň ekwiwalentindäki baha bilen tölegiň umumy möçberiniň arasyndaky tapawut, eger şunuň ýaly göterim "Karzlar boýunça harajatlar" milli standartyna laýyklykda esasy serişdeleriň obýektiniň balans gymmatynda ykrar edilmeyän bolsa, karzlaşdyrylýan döwrüň göterimi hökmünde ykrar edilýär.

19. Eger esasy serişdeleriň obýekti pul däl aktiw ýa-da aktiwleriň toparyna çalyşmak arkaly satyn alnan bolsa ýa-da eger esasy serişdeleriň obýekti üçin töleg garyşyk bolup, pul serişdeleriniň tölenmegini hem, haýsydyr bir monetar däl aktiwleriň berilmegini hem öz içine alýan bolsa, onda edinilýän aktiwiniň balans gymmatyna adalatly gymmaty boýunça baha berilýär, şu aşakdakylar muňa girmeyär:

a) çalyşmak boýunça amalyň ýeterlik derejede täjirçilik mazmuny ýok bolan ýagdaýy; ýa-da

b) satyn alynýan aktiwiniň adalatly gymmatyna hem, çalşylýan aktiwiniň adalatly gymmatyna hem ygtybarly baha berip bolmaýan ýagdaýy.

20. Eger kärhana alnan ýa-da berlen aktiwiniň adalatly gymmatyny dogry kesgitlemäge ukyply bolsa, onda alnan aktiwiniň özüne düşýän gymmatyny kesgitlemek üçin berlen aktiwiniň adalatly gymmaty peýdalanylýar, alnan aktiwiniň adalatly gymmatynyň has aýdyň görünýän ýagdaýlary muňa girmeýär.

21. Esasy serişdeleriň maliýe kärendesi şertnamasy boýunça kärendeçiniň ygtyýaryndaky obýektiniň özüne düşýän gymmaty "Kärende" maliýe hasabatlylygynyň milli standartyna laýyklykda kesgitlenýär.

YKRAR EDILENDEN SOŇ BAHHA BERMEK

22. Ilkibaşda ykrar edilenden soň kärhana esasy serişdeleriň ähli obýektlerine soňundan baha bermegi şu iki modeliň biri boýunça, ýagny:

hakyky harajatlar boýunça hasaba alyş modeli;

gaýtadan baha berlen gymmat boýunça hasaba alyş modeli boýunça amala aşyrylar we saýlanyp alnan hasaba alyş modelini esasy serişdeleriň ähli derejesine degişlilikde ulanmaga borçlydyr.

23. Esasy serişdeleriň obýektiniň özüne mahsus häsiýeti we şunuň ýaly aktiwleriň tutuş hereket edýän kärhanadan aýratynlykda seýrek satylýandygy sebäpli, bazar görkezijileriniň bolmadyk şertlerinde hakyky harajatlar boýunça hasaba alyş modelini ulanmak maslahat berilýär.

24. Hakyky harajatlar boýunça hasaba alyş modeline laýyklykda, kärhana esasy serişdeleriň obýektiniň gymmatyny, toplanan ulanyş tutumlarynyň we gymmaty gaçmakdan çekilen ýitgileriň ähli pul möçberlerini aýyrmak bilen, onuň özüne düşýän gymmaty boýunça hasaba almalydyr.

25. Hakyky harajatlar boýunça hasaba alyş modelini saýlap alan kärhana her bir hasabat döwrüniň ahyrynda, esasy serişdeleriň obýektinde ýa-da obýektler toparynda gymmaty gaçmak ýagdaýynyň bardygyny kesgitlemek maksady bilen, "Aktiwleriň gymmatynyň gaçmagy" maliýe hasabatlylygynyň milli standartynda göz önünde tutulan çäreleri görmelidir.

26. Gaýtadan baha berlen gymmat boýunça hasaba alyş modeline laýyklykda, adalatly gymmatyna dogry baha berip bolýan esasy serişdeleriň obýekti, toplanan ulanyş tutumlarynyň we gymmaty gaçmakdan çekilen ýitgileriň ähli pul möçberlerini aýyrmak bilen, onuň gaýtadan baha berlen senesindäki adalatly gymmatyna deň bolan gaýtadan baha berlen ululyk boýunça hasaba alynmaga degişlidir. Gaýtadan baha bermek balans gymmatynyň hasabat senesindäki ýagdaýa görä adalatly gymmaty peýdalanylanda kesgitlenilýän gymmatdan düýpli tapawudynyň bolmagyndan gaça durmak üçin, ýeterlik derejede zygiderli geçirilmelidir.

27. Binalaryň adalatly gymmaty, düzgün bolşy ýaly, adatça hünärli baha kesijiler tarapyndan amala aşyrylýan baha bermek ýoly bilen bazar

görkezijileriniň esasynda kesgitlenilýär Maşynlaryň we enjamlaryň adalatly gymmaty baha bermek ýoly bilen kesgitlenilýän bazar gymmaty bolup durýar.

28. Gaýtadan baha bermegi geçirmegiň ýygylgy esasy serişdeleriň gaýtadan baha bermäge degişli obýektleriniň bazar gymmatynyň üýtgeýşine baglydyr. Eger gaýtadan baha berlen aktiwiň bazar gymmaty onuň balans gymmatyndan düýpli tapawutlanýan bolsa, goşmaça gaýtadan baha bermek zerurdyr. Esasy serişdeleriň käbir obýektleriniň adalatly gymmaty degerli we öz-özünden üýtgäp durmagynyň meselesi bolup biler, şonuň üçin olar her ýylda gaýtadan baha bermegi geçirmegi talap edýär. Esasy serişdeleriň bazar gymmaty ujypsyz üýtgeýän obýektleri üçin şunuň ýaly ýygylgydan baha bermek talap edilmeýär. Şeýle obýektlere gaýtadan baha bermek zerurlygy diňe üç ýa-da baş ýylda bir gezek ýüze çykyp biler.

29. Esasy serişdeleriň obýektine gaýtadan baha berlenden soň baha berlen senedäki ýagdaýa görä toplanan islendik ulanyş tutumlary şu usullaryň biri boýunça hasaba alynýar:

a) gaýtadan baha berlenden soň aktiwiň balans gymmatyna onuň gaýtadan baha berlen gymmatyna deň bolar ýaly görnüşde, aktiwiň jemi balans gymmatynyň üýtgeýşine barabarlykda gaýtadan baha berilýär. Bu usul köplenç aktiwe indeksirleme ýoly bilen ulanyş tutumy tutulan dikeldiş gymmatyna çenli gaýtadan baha berlende peýdalanylýar;

b) jemi balans gymmatynyň tersine eliminirlenýär, arassa ululyk bolsa aktiwiň gaýtadan baha berlen gymmatyna çenli gaýtadan hasaplanýar. Bu usul köplenç binalar babatynda ulanylýar.

30. Eger esasy serişdeleriň aýratyn obýektine gaýtadan baha bermek geçirilýän bolsa, onda esasy serişdeleriň şu aktiwiň derejesine degişli beýleki ähli aktiwleri hem gaýtadan baha berilmäge degişlidir.

31. Esasy serişdeleriň bir derejesiniň içinde obýektlere baha bermek, aktiwlere saýlap baha bermekden, şeýle hem maliýe hasabatlylygyna garyşdyrylan harajatlardan we dürli senelerdäki gymmatlyklary görkezýän pul möçberleriniň goşulmagyndan gaça durmak üçin, birwagtda geçirilýär. Emma, aktiwleriň derejesine, eger gaýtadan baha bermek gysga wagtyň dowamynda geçirilýän we netijeleri yzygiderli täzelenýän bolsa, üýtgäp durýan tertip boýunça baha berlip bilner.

32. Mazmuny we kärhananyň işinde peýdalanylyşynyň häsiýeti boýunça meňzeş aktiwleriň topary esasy serişdeleriň derejesi diýip atlandyryýarlar. Aşakda esasy serişdeleriň aýry-áýry derejelerine mysallar getirilýär:

jaýlar we desgalar;
maşynlar we enjamlar;
ulag serişdeleri;
edara jaýynyň enjamlary;
beýleki esasy serişdeler.

33. Eger-de gaýtadan baha bermegiň netijesinde aktiwiň balans gymmaty ýokarlanýan bolsa, onda şeýle ýokarlanmanyň möçberi „gaýtadan baha berlende gymmatyň ýokarlanmagy“ diýen at bilen gönüden-göni maýada görkezilmelidir. Ýöne şunuň ýaly ýokarlanma peýdanyň ýa-da ýitginiň düzümünde şol bir

aktiwiň gaýtadan baha berlenden soňky gymmatynyň ozal peýdanyň ýa-da ýitginiň düzümünde ykrar edilen peselen möçberini dikeldýän derejede ykrar edilmelidir.

34. Eger-de gaýtadan baha bermegiň netijesinde aktiwiň balans gymmaty peselýän bolsa, onda şunuň ýaly peselen möçber peýdanyň ýa-da ýitginiň düzümünde ykrar edilmäge degişlidir. Emma gaýtadan baha bermekden çekilen ýitgi, şol bir aktiwe degişlilikde gaýtadan baha bermekden alnan ýokarlanmanyň islendik kredit galyndysy bar bolanda, „gaýtadan baha berlende gymmatyň ýokarlanmagy“ ady bilen gönüden-göni maýanyň debetine ýazylmalydyr.

35. Aktiwi ykrar etmek bes edilende, esasy serişdeleriň obýekti babatynda esasy maýanyň düzümine goşulan, oňa gaýtadan baha bermekden gymmatyň ýokarlanan möçberi gönüden-göni paýlanmadyk peýda geçirilip bilner. Aktiw peýdalanmakdan çykarylanda ýa-da ol çykyp gidende doly möçberdäki ösüş geçirmegiň meselesi bolup biler. Ýöne aktiw kärhana tarapyndan peýdalanylýan bolsa, gaýtadan baha bermekden alnan ýokarlanmanyň diňe bir bölegi geçirilip bilner. Şeýle ýagdaýda geçirilen ýokarlanmanyň pul möçberi aktiwiň balans gymmatyna gaýtadan baha bermegiň esasynda hasaplanan ulanyş tutumynyň möçberi bilen onuň özüne düşýän gymmatynyň esasynda hasaplanan ulanyş tutumynyň möçberiniň arasyndaky tapawuda deň bolar. Gaýtadan baha bermekden gymmatyň ýokarlanan möçberini paýlanmadyk peýda geçirmek peýdanyň ýa-da ýitginiň üstünden amala aşyrylmaýar.

36. Gaýtadan baha bermegiň salgyt netijeleri bolup biler. Şunuň ýaly salgyt netijeleri bilen baglanyşykly meseleler Türkmenistanyň salgyt kanunçylygynda we „Peýdadan alynýan salgytlar“ milli standartynda düzgünleşdirilýär.

37. Kärhana peýdanyň ýa-da ýitginiň düzümine gymmaty gaçan, ýitirilen ýa-da berlen esasy serişdeleriň obýektleri babatynda üçünji taraplardan alnan öwezini dolma tölegleriniň möçberini şunuň ýaly öwezi dolmalar alynmaga degişli bolan mahalynda goşmalydyr.

ULANYŞ TUTUMY

38. Esasy serişdeleriň obýektiniň özüne düşýän gymmaty obýektiň umumy özüne düşýän gymmatyna degişlilikde degerli möçberi tutýan her bir bölegine ulanyş tutumlary aýratynlykda hasaplanylýar. Kärhana ilki başda esasy serişdeleriň obýektiniň düzümünde hasaba alnan pul möçberini onuň degerli bölekleriniň arasynda paýlaýar we her bir bölegi boýunca ulanyş tutumlaryny aýratynlykda hasaplaýar.

39. Esasy serişdeleriň obýektiniň bir degerli böleginiň peýdaly ulanylýan möhleti we ulanyş tutumlarynyň usuly şol bir obýektiň beýleki degerli böleginiň peýdaly ulanylýan möhletine we ulanyş tutumlarynyň almagyň usulyna doly laýyk gelip biler. Şunuň ýaly bölekleri ulanyş tutumlarynyň ululygy kesgitlenende toparlara birleşdirip bolar.

40. Ulanyş tutumlarynyň her bir döwür üçin möçberi jemi peýda barada hasabatnyň düzümünde ykrar edilmelidir, onuň beýleki aktiwiň balans

gymmatynyň düzümine goşulýan ýagdaýlary muňa girmeyär. Şeýle ýagdaýda ulanyş tutumlarynyň möçberi beýleki aktiwiniň özüne düşýän gymmatynyň bir bölegi bolup durýar we onuň balans gymmatyna goşulýar. Mysal üçin, esasy önümçilik serişdeleriniň ulanyş tutumlary ätiýaçlyklary gaýtadan işlemek üçin harajatlaryň düzümine goşulýar („Ätiýaçlyklar“ milli standartyna seret). Edil şonuň ýaly, işläp taýýarlamak maksady bilen peýdalanylýan esasy serişdeleriň ulanyş tutumlary „Maddy däl aktiwler“ maliýe hasabatlylygynyň milli standartyna laýyklykda hasaba alynýan maddy däl aktiwiniň özüne düşýän gymmatyna goşulyp bilner.

41. Aktiwiniň ulanyş tutumlarynyň ululygy onuň ýatyryş gymmaty aýrylandan soň kesgitlenýär we bu aktiwiniň peýdaly ulanylýan möhletiniň dowamynda gyra deň üzülmäge degişlidir.

42. Aktiwiniň ýatyryş gymmatyna we peýdaly ulanylýan möhletine iň bolmanda her bir hasabat ýylynyň ahyrynda gaýtadan seredilmelidir we garaşylýan ýagdaý mundan ozalky buhgalterçilik baha bermelerden tapawutlanýan bolsa, üýtgemeler „Hasaba alyş syýasaty, buhgalterçilik bahalandyrmalardaky üýtgetmeler we ýalňyşlyklar“ milli standartyna laýyklykda, buhgalterçilik baha bermedäki üýtgetmeler hökmünde görkezilmelidir.

43. Aktiwlerden ulanyş tutumlaryny almak onuň peýdalanmak üçin elýeterli bolan mahalynda, ýagny, aktiwiniň ýerleşýän ýeri we ýagdaýy ony ýolbaşçylygyň maksatlaryna laýyklykda ulanmagy amala aşyrmaga mümkinçilik berýän wagtynda başlanýar. Aktiwiniň ulanyş tutumlaryny hasaplap ýazmak aşakda getirilýän iki senäniň haýsy ir bolsa, şol seneden başlap bes edilýär:

a) „Ýerlemek üçin niýetlenen uzak möhletli aktiwler“ maliýe hasabatlylygynyň milli standartyna laýyklykda, ýerlemek üçin niýetlenen aktiwleriň düzümine geçirilen senesinden (ýa-da ýerlemek üçin niýetlenen hökmünde kesgitlenýän, çykyp gidýän toparyň düzümine goşulan senesinden); ýa-da

b) aktiwiniň hasapdan öçürilen senesinden.

44. Ulanyş tutumlaryny hasaplap ýazmak aktiwiniň boş duran ýa-da aktiwiniň işjeň peýdalanylmagy bes edilen halatynda bes edilmeyär, aktiwden ulanyş tutumlarynyň doly alnan ýagdaýy muňa girmeyär. Şeýle-de bolsa, aktiw peýdalanmagyň esasynda ulanyş tutumlaryny hasaplap ýazmak usuly ulanylanda ulanyş tutumlarynyň pul möçberi, eger aktiw önümçilik işine gatnaşmaýan bolsa, nola deň bolar.

45. Aktiwiniň peýdaly ulanylýan möhleti aktiwiniň kärhana üçin çak edilýän peýdalylygy nukdaýnazaryndan ugur alnyp kesgitlenýär. Kärhananyň aktiwleri dolandyrmak boýunça syýasaty aktiwiniň belli bir wagtdan ýa-da aktiwde jemlenen geljekki ykdysady peýdanyň belli bir bölegi sarp edilenden soň çykyp gitmegini göz önünde tutup biler. Şeýlelikde, aktiwiniň peýdaly ulanylýan möhleti onuň ykdysady taýdan gulluk etmeli möhletinden gysga bolup biler.

Döwletniň täjirçilik kärhanalary üçin esasy serişdeleriň her bir derejesiniň peýdaly ulanylmaly aňryçäk möhleti Türkmenistanyň Ministrler Kabineti tarapyndan bellenişli we onuň bilen ylalaşylyp, oňa gaýtadan seredilýär.

46. Aktiwiň peýdaly ulanylmaly möhleti kesgitlenende subýekt şu ýagdaýlary hasaba almalydyr:

a) aktiwi peýdalanmagyň garaşylýan düzgüni (iş bilen üpjün edilişi). İş bilen üpjün edilişine aktiwiň garaşylýan kuwwatyndan ýa-da fiziki öndürilijiligidan ugur alnyp baha berilýär;

b) garaşylýan fiziki taýdan könelme, ol şu aktiwi peýdalanýan çalşyklaryň sany, abatlamak we gündelik hyzmat etmek boýunça meýilnama, şeýle hem boş duran wagtynda aktiwi saklamagyň we gündelik hyzmat etmegiň şertleri ýaly önümçilik ýagdaýlaryna baglydyr;

ç) önümçilik işiniň üýtgemeginiň ýa-da kämilleşdirilmeginiň netijesinde ýa-da aktiwi peýdalanmak bilen öndürilýän önüme ýa-da edilýän hyzmatlara bolan bazar isleginiň üýtgemeginiň netijesinde ýüze çykýan tehniki we täjirçilik nukdaýnazaryndan moral taýdan könelme; we

d) degişli kärende şertnamalarynyň möhletiniň tamamlanmagy ýaly aktiwi ulanmak boýunça hukuk ýa-da şoňa meňzeş çäklendirmeler.

47. Ulanyş tutumlaryny hasaplap ýazmak üçin peýdalanylýan usul aktiwden geljekde alynjak ykdysady peýdany kärhana tarapyndan sarp etmegiň göz önünde tutulýan gurluşyny görkezmelidir.

48. Aktiw babatynda ulanylýan ulanyş tutumlaryny hasaplap ýazmagyň usulyna her hasabat ýylynyň ahyrynda azyndan bir gezek gaýtadan seredilmelidir we aktiwde jemlenen geljekki ykdysady peýdany sarp etmegiň göz önünde tutulýan gurluşy degerli üýtgän ýagdaýynda, gurluşdaky şunuň ýaly üýtgemeleri görkezmek maksady bilen usul üýtgedilmelidir. Bu üýtgetme hasaba alyşda buhgalterçilik baha bermedäki üýtgetme hökmünde görkezilmelidir, ýagny, ulanyş tutumlaryna girizilen soňky düzedişler geljegi göz önünde tutup geçirilmelidir. Şunuň ýaly ýagdaýda ulanyş tutumy alynýan gymmat „Hasaba alyş syýasaty, buhgalterçilik bahalandyrmalardaky üýtgetmeler we ýalňyşlyklar“ maliýe hasabatlylygynyň milli standartyna laýyklykda, häzirki we geljekki döwürleriň dowamynda hasapdan oçürilmäge degişlidir.

49. Aktiwiň peýdaly ulanylýan möhletiniň dowamynda onuň ulanyş tutumy bellenişli ululygyny üzmek üçin ulanyş tutumlaryny hasaplap ýazmagyň dürli usullary ulanylyp bilner. Olara şular degişlidir:

a) gönümel usul;

b) azalýan galyndy usuly;

ç) önümiň öndürilen birligi usuly.

50. Esasy serişdeleriň gönümel ulanyş tutumlary usuly, eger şunda aktiwiň ýatyryş gymmaty üýtgemeyän bolsa, aktiwiň peýdaly ulanylýan möhletiniň dowamynda ulanyş tutumlarynyň hemişelik möçberini hasaplap ýazmakdan ybaratdyr. Azalýan galyndy usulyny ulanmagyň netijesinde aktiwiň peýdaly ulanylýan möhletiniň dowamynda hasaplanyp ýazylýan ulanyş tutumlarynyň möçberi azalýar. Önümiň öndürilen birligi usuly ulanyş tutumlarynyň möçberini

garaşylýan peýdalanyşyň ýa-da garaşylýan öndürijiligiň esasynda hasaplap ýazmakdan ybaratdyr.

51. Kärhana aktiwde jemlenen geljekki ykdysady peýdany sarp etmegiň çak edilýän gurluşyny has takyk görkezip biljek usuly saýlap alýar. Saýlanyp alnan usul bir hasabat döwründen beýleki hasabat döwrüne çenli yzygiderli ulanylýar, geljekki ykdysady peýdany sarp etmegiň gurluşynda üýtgemeleriň bolýan ýagdaýlary muňa girmeyär.

YKRAR ETMEGI BES ETMEK

52. Esasy serişdeleriň obýektiniň balans gymmatyny ykrar etmek şu ýagdaýlarda bes edilýär:

a) ol çykyp gidende; ýa-da

b) onuň peýdalanylmagyndan ýa-da çykyp gitmeginden hiç hili geljekki ykdysady peýda garaşylmaýan bolsa.

53. Esasy serişdeleriň obýektini ykrar etmegi bes etmek bilen baglanyşykly ýüze çykýan peýda ýa-da ýitgi şunuň ýaly obýekti ykrar etmek bes edilende hökmany suratda hasabat döwrüniň peýdasyna ýa-da ýitgisine goşulmalydyr. Peýda düşewünt hökmünde kesgitlenmeli däldir.

54. Esasy serişdeleriň obýektini ykrar etmegi bes etmek bilen baglanyşykly ýüze çykýan peýda ýa-da ýitgi, hökmany suratda, eger ol bar bolsa, çykyp gitmeden arassa gelip gowuşmalar bilen şu obýektiň balans gymmatynyň arasyndaky tapawut hökmünde kesgitlenmelidir.

55. Esasy serişdeleriň obýektiniň çykyp gitmegi dürli usullar bilen bolup geçip biler (mysal üçin, ýerlemek, kärende şertnamasyny baglaşmak ýa-da peşgeş bermek ýoly bilen). Döwlet täjirçilik kärhanalary tarapyndan esasy serişdeleriň berilmegi (muzdsyz) Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda amala aşyrylýar. Obýektiň çykyp gidýän senesi kesgitlenende kärhana harytlary ýerlemekden alnan düşewüندی ykrar etmek üçin, „Düşewünt“ maliýe hasabatlylygynyň milli standartynda bellenen ölçegleri peýdalanýar. „Kärende“ maliýe hasabatlylygynyň milli standarty çykyp gitmegiň yzyna kärendä almagy amala aşyrmagyň netijesinde bolup geçen halatlarynda ulanylýar.

56. Eger-de kärhana esasy serişdeleriň obýektiniň balans gymmatyna obýektiň bir bölegini çalyşmak üçin harajatlary goşýan bolsa, onda ol, bu bölegiň ulanyş tutumlarynyň aýratynlykda geçirilýändigine ýa-da geçirilmeýändigine garamazdan, çalşylan bölegiň balans gymmatyny hasapdan öçürýär. Eger-de kärhana üçin çalşylan bölegiň balans gymmatyny kesgitlemek mümkin bolmasa, onda ol çalşylan bölegiň gymmatyny çalşylan bölegiň satyn alnan ýa-da gurlan pursadyndaky gymmat görkezijisi hökmünde peýdalanyň biler.

MAGLUMATY AÇMAK

57. Maliýe hasabatlylygynda esasy serişdeleriň her bir derejesi boýunça şu maglumatlar açylmalydyr:

a) balans gymmatyny (ilkibaşky gymmat) kesgitlemek üçin peýdalanylýan baha berme ýörelgeleri. Eger-de kärhana baha bermegiň birnäçe usullaryny peýdalanylýan bolsa, onda her bir usul boýunça jemi balans gymmaty her bir topar boýunça açylmalydyr;

b) ulanyş tutumynyň peýdalanylýan usullary;

ç) ulanylýan peýdaly ulanylýan möhletleri ýa-da ulanyş tutumlarynyň ölçegleri;

d) hasabat döwrüniň başynda we ahyrynda esasy serişdeleriň jemi balans gymmaty we toplanan ulanyş tutumlary (gymmatyň gaçmagyndan toplanan ýitgiler bilen birlikde);

e) degişli döwrüň başynda we ahyrynda aşakdakylary görkezýän balans gymmatyň deňşdirmesi:

gelip gowuşýan serişdeler;

çykyp gitmeler;

ýerlemek üçin niýetlenen hökmünde topara bölünen ýa-da „Ýerlemek üçin niýetlenen uzak möhletli aktiwler“ maliýe hasabatlylygynyň milli standartyna laýyklykda ýerlemek üçin niýetlenen hökmünde topara bölünen çykyp gidýän topara goşulan aktiwler;

gönüden-göni öz maýasynyň düzümünde görkezilen ýa-da dikeldilen, gaýtadan baha bermegiň we gymmatyň gaçmagyndan çekilen ýitgileriň netijesinde ýüze çykan gymmatyň artmagy ýa-da azalmagy;

„Aktiwleriň gymmatynyň gaçmagy“ maliýe hasabatlylygynyň milli standartyna laýyklykda, gymmatyň gaçmagyndan çekilen, jemi peýda barada hasabata goşulan ýitgiler;

gymmatyň gaçmagyndan çekilen, jemi peýda barada hasabatda dikeldilen ýitgiler;

şol döwürdäki ulanyş tutumlary;

beýleki üýtgetmeler.

58. Şeýle hem maliýe hasabatlylygy şulary açyp görkezmelidir:

a) esasy serişdelere bolan eýeçilik hukugynda çäklendirmeleriň bardygyny we onuň ululygyny, şeýle hem borçnamalaryň ýerine ýeirilmegini üpjün etmek hökmünde girew goýlan esasy serişdeleri;

b) esasy serişdeleriň obýektini gurmagyň barşynda onuň balans gymmatyna goşulan harajatlaryň möçberini;

ç) esasy serişdeleri satyn almak boýunça şertnama borçnamalarynyň möçberini;

d) eger-de şu pul möçberi jemi peýda barada hasabatda aýratynlykda açylyp görkezilmeyän bolsa, esasy serişdeleriň obýektleriniň gymmatynyň gaçmagy, ýitirilmegi ýa-da berilmegi bilen baglanyşykly üçünji taraplaryň beren we peýdanyň ýa-da ýitginiň düzümüne goşulan öwezlik tölegleriniň möçberi.

59. Şeýle hem maliýe hasabatlylygyndan peýdalanyjylar aşakdakylar barada maglumaty peýdaly hasap edip bilerler:

a) wagtlaýynça işlemeýän (boş duran) esasy serişdeleriň balans gymmaty hakynda;

b) doly ulanyş tutumy alnan, ulanyşda bolýan esasy serişdelere jemi baha berlendäki balans gymmaty hakynda;

ç) işjeň ulanylmagy bes edilen we „Ýerlemek üçin niýetlenen uzak möhletli aktiwler“ maliýe hasabatlylygynyň milli standartyna laýyklykda ýerlemek üçin niýetlenen hökmünde kesgitlenen esasy serişdeleriň balans gymmaty hakynda.

60. Eger-de esasy serişdeleriň obýektleri gaýtadan baha berlen gymmat boýunça görkezilýän bolsa, şu maglumatlar açylyp görkezilmäge degişlidir:

a) gaýtadan baha bermegiň geçirilen senesi;

b) garaşsyz nyrh kesijiniň gatnaşandygy;

ç) obýektleriň adalatly gymmatyna hasaplama boýunça baha bermek ýerine ýetirilende ulanylan usullar we degerli ýol bermeler;

d) obýektleriň adalatly gymmatynyň işjeň bazaryň hereket edýän bahalarynyň ýa-da garaşsyz taraplaryň arasynda golaýda bolup geçen bazar geleşikleriniň esasynda kesgitlenen ýa-da baha bermegiň beýleki usullaryny peýdalanmak bilen alnan derejesi;

e) esasy serişdeleriň gaýtadan baha berlen her bir derejesine degişlilikde, eger aktiwler hasaba alyşda özüne düşýän gymmaty boýunça görkezilýän bolsa, ykrar edilmäge degişli bolan balans gymmaty;

g) hasabat döwründe üýtgemeleri we görkezilen pul möçberini paýdarlaryň arasynda paýlamak boýunça çäklendirmeleri görkezmek bilen, gaýtadan baha bermekden gymmatyň artyşy.

GÜÝJE GIRÝÄN SENESI

61. Maliýe hasabatlylygynyň şu standarty 2013-nji ýylyň 1-nji ýanwaryndan güýje girýär.

Goşundy

Şu standart maliýe hasabatlylygynyň halkara standarty 16 „Esasy serişdeler“ (IAS 2009) laýyklykda işlenip taýýarlandy, şu aşakdakylardan başgasy:

käbir bölümlere olaryň has-da düşnükli bolmagy üçin düzediş girizildi;

döwletiň täjirçilik kärhanalarynda esasy serişdeleriň derejesiniň peýdaly ulanylyan möhletini kesgitlemegiň we oňa gaýtadan seretmegiň Türkmenistanyň Ministrler Kabineti tarapyndan amala aşyrylmagy göz önünde tutuldy;

pul serişdeleriniň garaşylýan akymalaryna diskontirlenen gymmat esasynda baha bermäge degişli düzgünler aýryldy;

görkezilen aýyrmalar bilen baglanyşykly, maglumatlary açmaga bildirilýän käbir talaplar aýryldy;

kärhanalar birikdirilende maglumatlary açmaga bildirilýän talaplar aýryldy;

daşary ýurtdaky iş hakyndaky maliýe hasabatlylygyndaky görkezijiler hasabatda görkezilen pula gaýtadan hasaplananda ýüze çykýan arassa hümmet tapawutlary baradaky maglumaty açmaga bildirilýän talaplar aýryldy.